

Зорица Марковић

УДК 316.728(=163.41):316.644-057.87

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш

Оригинални научни рад

Јасмина Недељковић

Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад

СОЦИЈАЛНА ДИСТАНЦА И СТЕРЕОТИПИ СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ ПРЕМА РОМИМА И МОГУЋНОСТИ ЊИХОВОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА

Апстракт: Рад се бави истраживањем социјалне дистанце и стереотипа младих према Ромима као и могућношћу њиховог превазилажења. Истраживање је извршено на узорку од 302 студента различитих факултета Универзитета у Нишу. Од инструмената коришћена је Богардусова скала социјалне дистанце и упитник конструисан за потребе овог истраживања. Упитник се састоји од 11 ајтема, од којих се 9 односе на стереотипе о Ромима, један ајтем односи се на степен познавања Рома и један ајтем на жељу за бољим упознавањем Рома. Резултати показују да је социјална дистанца према Ромима већа од теоријске средње вредности Богардусовог теста. Највећа социјална дистанца постоји у односу на склапање брака са припадником ромске заједнице. Није пронађена разлика у социјалној дистанци према Ромима собзиром на степен познавања Рома. Такође, није пронађена разлика у процени Рома на листи стереотипа о Ромима с обзиром на степен познавања Рома. Нема повезаности између жеље да се боље упознају Роми и већ постојећег степена познавања Рома. На једном крају континуума је једна трећина испитаника која жели да боље упозна Роме, а на другом екстрему само шестина испитаника која не би желела да их боље упозна. Факторском анализом стереотипа издвојена су три фактора. Први фактор указује на негативан однос према Ромима, док други и трећи имају позитивну конотацију: други указује на емпатију и разумевање Рома, а трећи на препознавање позитивних особина – музикалност, спонтаност, који је истовремено најизраженији фактор. Факторска структура стереотипа о Ромима и број испитаника који желе да боље упознају Роме, указују на простор у ком би се могле предузети активности у циљу смањења стереотипа и социјалне дистанце према Ромима, а то је контакт између Рома и припадника осталих етничких група, који би се одвијао под једнаким условима за све учеснике, заједничке активности у оквиру којих би Роми имали прилике да покажу личне квалитете, затим континуирано интеркултурално образовање и представљање Рома у позитивној конотацији у медијским извештајима, позивајући се на примере оних Рома који су постигли неке резултате, редовно се школују, завршили су факултете, професионално су успешни и тако даље.

Кључне речи: Роми, студенти, социјална дистанца, стереотипи, превазилажење.

Увод

Једно од честих истраживања на простору Србије односи се на социјалну дистанцу и стереотипе према Ромима. Појам социјалне дистанце први је дефинисао амерички социолог Роберт Парк (1924) као степен и меру разумевања и интимности социјалних односа. Емори Богардус се (Богардус 1925а) у чланку „Social Distance and Its Origins“ (Социјална дистанца и њено порекло) бавио питањима како социјална дистанца настаје и како и зашто овај степен разумевања и интимности варира. Закључио је да настаје на основу негативних ставова и неоправданих генерализација односно предрасуда, а тек после тога на основу сопственог искуства са појединцима, односно припадницима групе у односу на коју постоји дистанца. Истиче да социјална дистанца одређује интеракцију између људи и карактер друштвених односа (Богардус 1925б). Користећи Парков концепт, Богардус је конструисао тест за мерење социјалне дистанце преко више социјалних ситуација (Богардус 1933).

Најопштије одређење предрасуда је да су то уверења, односно врсте ставова у чију смо тачност уверени, а да немамо доказе за њихову тачност (Рот 1977). Предрасуде садрже све карактеристике става, тј. представљају трајну диспозицију за одређени начин реаговања и садрже исте компоненте као и став – когнитивну, емотивну и вољну. Когнитивна компонента става укључује одређена знања и судове, врло често вредносне судове о ентитету према коме постоји став, емоционална компонента састоји се од низа емоција, било позитивних или негативних, а конативна компонента подразумева активности које смо спремни да предузмемо према ентитету у односу према коме постоји став. Етничке предрасуде испољавају се кроз етничке стереотипе. Стереотипи су негативни ставови, тачније когнитивне компоненте става (Попадић и Биро 1999). Стереотипи су поједностављене представе себе и других (аутостереотипи и хетеро стереотипи), који посебан значај добијају у време сукоба, верских, политичких, идеолошких и тада постају моћно пропагандно оружје (Ристовић 1996). Кузмановић (1992) стереотипе сматра крутим представама о особинама личности и обрасцима понашања представника неке групе, које се некритично генерализују на све припаднике те групе.

Роми дуго бораве на овим просторима и исто толико дуго постоје стереотипи о њима. Пре више година Дворниковић је у књизи *Карактерологија Југословена* са негативном конотацијом говорио о Ромима, које карактерише „скиталачка, номадска крв“ и особена животна формула „живети од људи али ван људског реда и рада“ (Дворниковић 1939: 243). Посавец (2000) износи да је однос према Ромима и ромским заједницама, не само код нас, него и у Европи под утицајем стереотипа.

Социјална дистанца и стереотипи према Ромима су често предмет истраживања на нашим просторима. У оквиру истраживања *Промене у структури југословенског друштва* спроведеног 1993. године на територији СР

Југославије без Косова, Кузмановић (1994) је истраживао етничку дистанцу према Словенцима, Хрватима, Црногорцима, Муслиманима, Мађарима, Македонцима, Албанцима и Ромима. Резултати показују да је највећа суздржаност изражена према Албанцима, а да су најбоље прихваћени Роми и Македонци.

Биро (2002) је после 5. октобра и новонасталих политичких промена, 2001. године испитивао етничку дистанцу већинског становништва у Србији (без Косова) и добио резултат да: као суграђане Албанце не прихвата 34% испитаника, Муслимане 23%, Хрвате 19%, Мађаре 12% и Роме 9% испитаника; као комшије Албанце не прихвата 46% испитаника, Муслимане 28%, Хрвате 22%, Мађаре 15% и Роме 38%, као надређене на послу Албанце не прихвата 55% испитаника, Муслимане 41%, Хрвате 36%, Мађаре 15% и Роме 38%; као зета или снају, Албанце не би прихватило 76% испитаника, Муслимане 64%, Хрвате 51%, Мађаре 44% и Роме 66% испитаника.

Резултати истраживања из 2001. године, спроведеног у оквиру пројекта *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (1310) „показали су да неромско становништво највећи степен друштвене удаљености на територији југоисточне Србије показује према Албанцима, Бошњацима (Муслиманима) и Ромима, на територији северозападне Македоније према Албанцима, Ромима и Бошњацима (Муслиманима), а у централној и западној Бугарској према Ромима, Албанцима и Власима и Помацима. Видно је да су Роми једина мањина према којој је изражена велика дистанца у све три земље а како су и једна од најбројнијих мањина на овим просторима, сматрали смо да посебну пажњу треба посветити управо проблему социјалне дистанце неромског становништва према ромској мањини“ (Тодоровић 2007: 85).

Резултати даљег рада у оквиру компаративног емпиријског истраживања *Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану* у Србији, Македонији и Бугарској, које је обављено 2003. године, показали су да „социјална дистанца према Ромима у Србији опада, упореди ли се са емпиријским налазима из 2001. године. ... Упозоравајући су пак подаци о томе да готово трећина испитаника још увек избегава Роме за пријатеље и суседе, што само потврђује недостатак истинских и блиских контаката са припадницима ромске нације (Тодоровић, 2007: 138).

У истраживању *Sociocultural adaptation of the Romanies in Serbia in the transition processes-integration, assimilation or segregation?* (Социокултурна адаптација Рома у Србији у транзиционим процесима – интеграција, асимилација или сегрегација?) на узорку од 1400 испитаника из Републике Србије са Аутономном Покрајином Војводином, између осталог, испитивана је социјална дистанца према Ромима. „Из података се недвосмислено може закључити како је социјална, етничка и расна дистанца према Ромима у Србији веома изражена (Ђуровић 2004: 83). У оквиру истог истраживања испитивани су и стереотипи о Ромима, аутостереотипи (шта Роми мисле о Ромима) и хетеро-

стереотипи (шта нероми мисле о Ромима). Наводимо само резултате о хетеростереотипима. Да су Роми лењи сматра 51% испитаника, да су превише бучни 76,5%, да су свадљиви 70,4%, да су лукави 60%, да су превртљиви 69%, да су користољубиви 57%, да не поштују законе 59%, да су аљкави 77%, да су некултурни 65%. Што се позитивних стереотипа тиче, да су Роми толерантни према другим нацијама мисли 60% испитаника, да су толерантни у религијском смислу 52%, да су гостољубиви 71%, да су темпераментни и весели 71% и да су музикални 90% испитаника.

Предмет и циљеви истраживања

Предмет истраживања

Предмет истраживања овог рада је испитати социјалну дистанцу и стереотипе младих према Ромима као и могућност њиховог превазилажења.

Циљеви истраживања

Истраживање је спроведено према следећим истраживачким циљевима:

- Испитати колика је мера социјалне дистанце према Ромима.
- Испитати у односу на коју социјалну ситуацију постоји највећа социјална дистанца.
- Испитати да ли испитаници који боље познају Роме имају мању социјалну дистанцу према Ромима.
- Испитати да ли су испитаници који боље познају Роме, исти они који их боље процењују.
- Испитати која група испитаника с обзиром на степен познавања Рома, жели да их боље упозна.
- Испитати каква је факторска структура стереотипа према Ромима.
- Испитати колики је степен изражености појединих фактора.
- У односу на резултате добијене у истраживању, испитати које могућности превазилажења социјалне дистанце и предрасуда према Ромима постоје.

Метод

Узорак

Истраживање је спроведено на узорку од 302 студента, оба пола (224 (74,2%) девојке и 78 (25,8%) младића), различитих студијских програма Универзитета у Нишу (психологија, новинарство, англистика и медицина). Структура по професионалном усмерењу студената је: 22.2% студената психологије, 24.8% англистике, 25.5% новинарства и 27.5% медицине.

Табела 1: Дистрибуција по полу

	Н	%
Женски	224	74,2
Мушки	78	25,8
Укупно	302	100,00

Табела 2: Структура узорка према професионалном усмерењу

	%
Психологија	22,2
Англистика	24,8
Новинарство	25,5
Медицина	27,5

Инструменти

Од инструмената коришћена је Богардусова скала социјалне дистанце која се односи на 7 социјалних ситуација: 1) ступио бих у брак, 2) имао бих за пријатеља, 3) живео бих у суседству, 4) радио бих у истој фирми, 5) имао бих за претостављеног, 6) живео бих у истом граду, 7) живео бих у истој држави. Такође је коришћен упитник који је конструисан за потребе овог истраживања и који се састоји од 11 ајтема. Девет тврдњи испитују стереотипе о Ромима са 5 степени слагања, од 1 – уопште се не слажем до 5 – потпуно се слажем. Десета тврдња испитује степен познавања Рома такође са 5 степени, од 1 – уопште их не познајем до 5 – потпуно их познајем. Једанаести ајтем односи се на жељу за бољим упознавањем Рома, са три степена – да, не и ни сам сигуран.

Резултати и дискусија

Испитивање мере социјалне дистанце према Ромима

Табела 3: Мера социјалне дистанце према Ромима

	Н	Минимум	максимум	ас	сд	теоријска ас
Социјална дистанца	302	7	35	27,08	5,346	21,00

С обзиром на то да је вредност теоријске аритметичке средине мере социјалне дистанце на тесту 21, а на нашем узорку испитаника је добијена средња вредност 27,08, може се закључити да је код студената, који су учествовали у овом истраживању социјална дистанца виша у поређењу са теоријском просечном вредности. Ови резултатаи у сагласности су са резултатима дру-

гих истраживача који су у различитим контекстима истраживали социјалну дистанцу према Ромима. У истраживању социјалне дистанце и стереотипа према Ромима код деце новосадских основних школа (Францешко, Михаић, Кајон 2005) резултати показују да је према Ромима социјална дистанца већа него према осталим етничким групама.

У истраживању Турјачанина и сарадника (Турјачанин и сар. 2001) високо место на скали етничке дистанце заузимају Роми, поред Срба, на узорку испитаника из Федерације, и Бошњаци и Хрвати на узорку испитаника из Републике Српске. Биро и сарадници (Биро и сар. 2000, Биро и сар. 2002) истраживали су етничку дистанцу према десет народа у периоду од 1997. године до 2002. године. Резултати су показали да су народи према којима постоји најизраженија дистанца Албанци, Роми, Муслимани, Мађари и Хрвати. Аутори Михаић и Михаић (2003), истражујујући етничку дистанцу деце са територије Новог Сада и њихових родитеља према различитим етничким групама Србима, Албанцима, Мађарима, Хрватима и Ромима, утврдили су да је најнижа социјална дистанца према Србима, нешто виша према Мађарима, односно Хрватима, а највиша према Албанцима и Ромима.

Социјална ситуација у односу на коју је највећа социјална дистанца

Табела 4: Просечне вредности на ајтемима социјалне дистанце

	ас	сд
Ступио бих у брак	1,94	1,119
Имао бих за пријатеља	3,96	1,035
Живео бих у суседству	3,90	1,123
Радио бих у истој фирми	4,28	0,869
Имао бих за претпостављеног	4,06	1,078
Живео бих у истом граду	4,45	0,821
Живео бих у истој држави	4,49	0,772

У табели бр. 4 може се видети да је мера социјалне дистанце највиша на тврдњи која се односи на брачну заједницу, што је и разумљиво с обзиром на то да је брак најинтимнија социјална релација, а да је најнижа на тврдњама које се односе на живљење у истом граду и држави као и рад у истој фирми. Миладиновић (2008) је такође добио да је највећа социјална дистанца у погледу брака са припадником ромске заједнице, а најмања у погледу живота у истој држави.

Да ли испитаници који боље познају Роме имају мању социјалну дистанцу према њима

Познавање Рома је операционализовано тврдњом: „Моје мишљење о Ромима заснива на добром познавању Рома“. Понуђена скала за одговоре је била петостепена, где је јединицом (1) обележен најмањи степен слагања, а петицом (5) највиши степен слагања, односно најбоље познавање Рома. У одговору на ово питање, градуација одговора је третирана као категоријска варијаблa са пет категорија познавања Рома.

Табела 5: Разлика у социјалној дистанци с обзиром на познавање Рома

	Н	Ас	сд	Ф	сиг
1 -	66	25,89	6,673	1,652 _(4,297)	0,161
2 -	48	27,77	4,318		
3 -	94	26,85	5,022		
4 -	62	28,11	4,320		
5 -	32	27,19	6,114		

Претпостављена разлика у социјалној дистанци између испитаника с обзиром на познавање Рома није потврђена, односно нема разлике у степену социјалне дистанце према Ромима између испитаника који их познају и оних који их не познају. Ово само говори у прилог Богардусове тврдње да се социјална дистанца развија на основу предрасуда, непознавања и неоправданих генерализација. Надаље, стереотипи о Ромима, као и сви други, било позитивни било негативни стереотипи, подложни су метонимији током које се један појам замењује другим, односно појам Ром неком негативном карактеристиком о њима, али мимо контакта и довољног познавања ове етничке групе (Шлезак, Шакаја 2012).

Да ли испитаници који боље познају Роме, су они који их боље процењују на упитнику стереотипа о Ромима

Табела 6: Процењивање Рома с обзиром на познавање припадника те субкултуре

	Н	Ас	Сд	Ф	Сиг
1 -	66	37,33	5,175	0,683 _(4,297)	0,604
2 -	48	38,44	3,798		
3 -	94	38,12	4,765		
4 -	62	38,53	5,419		
5 -	32	38,72	5,732		

Није утврђена разлика у процени Рома с обзиром на степен познавања Рома, односно познавали или не познавали Роме, испитаници о њима имају предрасуде. Степен познавања Рома је ирелевантан у погледу постојања предрасуда. Како Пантић (1987) наводи, са Ромима никада није било већих сукоба, али су односи увек били обојени бројним предрасудама, који према налазима датирају из ранијих периода, па се може рећи да се ради традиционално укорењеним предрасудама. Наши налази управо говоре о томе, о одржавању предрасуда мимо степена познавања Рома.

Која група испитаника с обзиром на степен познавања Рома, жели да их боље упозна

Табела 7: Однос степена познавања и жеље за бољим познавањем Рома

			Моје мишљење о Ромима заснива на добром познавању Рома					укупно
			1	2	3	4	5	
п20: Волео/ла бих да боље упознам Роме	Да	Опажена ф	19	17	28	24	16	104
		Очекивана ф	22.2	16.6	32.6	21.5	11.1	104.0
		% унутар п20	18.3%	16.3%	26.9%	23.1%	15.4%	100.0%
	Не знам	Опажена ф	32	26	50	26	8	142
		Очекивана ф	30.3	22.7	44.5	29.3	15.1	142.0
		% унутар п20	22.5%	18.3%	35.2%	18.3%	5.6%	100.0%
	Не	Опажена ф	13	5	16	12	8	54
		Очекивана ф	11.5	8.6	16.9	11.2	5.8	54.0
		% унутар п20	24.1%	9.3%	29.6%	22.2%	14.8%	100.0%
		Укупно	64	48	94	62	32	300
			Недовољно познавање Рома: 112		94	Добро познавање Рома: 94		

$$\chi^2 = 11,287 \text{ сс} = 8 \text{ сиг} = 0,186$$

Овде је тражена повезаност између актуелног степена познавања Рома (који су испитаници оцењивали степенима од 1 – уопште их не познајем до 5 – добро их познајем) и жеље да се Роми боље упознају преко три могућа избора – да, не и не знам. Одговоре 4 и 5 третирали смо као добро познавање, 3 као неодлучност, а 1 и 2 као одбијање ближег упознавања Рома.

У табели број 7 се може видети да 104 испитаника жели да боље упозна Роме, 142 није сигурно, а 54 не жели да их боље упозна. Од 104 испитаника који желе да их боље упознају, 36 је изградило став о њима, а да их не познаје уопште, а 40 њих је изградило мишљење о Ромима на основу доброг познавања. Дистрибуцију испитаника који не желе да их боље упознају чине: 18 оних

који су изградили став а да их нису ни познавало, 16 је неутрално, а 20 испитаника који су формирали став на основу доброг познавања не желе да их упознају боље. Статистички значајна разлика између емпиријских и теоријских фреквенција није утврђена. Нема повезаности између жеље да се боље упознају Роме и већ постојећег степена познавања Рома. Може се закључити да је на једном крају континуума једна трећина испитаника која жели да боље упозна Роме, а да је на другом екстрему само шестина испитаника која не би желела да их боље упозна. Поређењем очекиваних и добијених фреквенција може се рећи да постоји разлика у категорији испитаника који не знају да ли желе боље да упознају Роме; добијена фреквенција је већа од очекиване, више је оних који су несигурни него што се претпоставља; у категорији оних који желе да боље упознају Роме очекивана и обсервирана фреквенција се поклапају; а у категорији оних који не желе да боље упознају Роме обсервирана фреквенција је испод очекиване, значи има мање оних који не желе да упознају Роме него што се претпоставља. Овај резултат је врло охрабрујући за даље разматрање могућности превазилажења стереотипа и социјалне дистанце.

Табела 8: Разлике у одговорима с обзиром на жељу да се Роми боље упознају

	Опажене ф	Очекиване ф	Ресидуал
Да	104	100.0	4.0
Не знам	142	100.0	42.0
Не	54	100.0	-46.0
Тотал	300		

$$\chi^2 = 38,960 \text{ сс} = 2 \text{ сиг} = 0.000$$

Факторска структура стереотипа према Ромима

На овај истраживачки захтев одговорено је применом факторске анализе која је спроведена на одговорима из упитника који је конструисан за потребе овог истраживања. Примењена је правоугла, Варимакс ротација.

Кајзер–Мејеров–Олкинов (КМО) показатељ репрезентативности података износи 0,794, па је закључено да се над подацима може применити факторска анализа.

Табела 9: Показатељи издвојених фактора

Варијабле	Почетне својствене вредности			Након ротације		
	Укупно	% варијансе	кумулятивни % варијансе	укупно	% варијансе	кумулятивни % варијансе
1. Ромима се не може веровати.	3,178	28,894	28,894	2,575	23,408	23,408
2. Роми су музикални.	1,368	12,435	41,329	1,836	16,692	40,100
3. Роми су прљави.	1,114	10,127	51,456	1,249	11,355	51,456
4. Роми су непосредни људи.	,889	8,080	59,535			
5. Роми су лењи.	,827	7,523	67,058			
6. Роми су људи као и сви други.	,738	6,708	73,765			
7. Роми би радили кад би имали посла.	,698	6,350	80,115			
8. Роми су примитивни.	,663	6,024	86,139			
9. Роми су маргинализовани људи и зато им је тешко.	,581	5,278	91,417			
10. Роми су склони крађи.	,515	4,678	96,094			
11. Роми су агресивни људи.	,430	3,906	100,000			

Факторском анализом, након ротације, издвојена су три фактора. Ови фактори објашњавају, укупно, 51,46% варијансе у ставовима према Ромима. Први издвојени фактор објашњава 23,4% варијансе. Други издвојени фактор објашњава 16,69% варијансе, а трећи 11,35% варијансе у ставовима према Ромима.

Табела 9а: Структура издвојених фактора

	фактори		
	1	2	3
Роми су примитивни.	.735		
Роми су прљави.	.719		
Роми су агресивни људи.	.702		
Роми су лењи.	.660		
Ромима се не може веровати.	.562		
Роми су маргинализовани људи и зато им је тешко.		.736	
Роми би радили кад би имали посла.		.701	
Роми су људи као и сви други.		.560	
Роми су склони крађи.		.538	
Роми су музикални.			.811
Роми су непосредни људи			.667

Први издвојени фактор чине негативни атрибути који се приписују Ромима. Увидом у смисао ајтема који одређују други издвојени фактор, може се рећи да он подразумева разумевање и емпатију према Ромима. Претпостављамо да се због тога као саставни део фактора појављује и негативна одредница Рома као потенцијалних лопова (Роми су склони крађи). Трећи екстраховани фактор сачињавају ајтеми који показују особину Рома као музикалних људи, као и њихову непосредност. Може се закључити да је први фактор негативан стереотип према Ромима, док други и трећи показују позитивне ставове.

Степен изражености појединих фактора

Следећи корак у анализи био је да се утврди степен изражености добијених фактора. Да бисмо, због различитог броја ајтема који засићују факторе, добили меру којом се израженост може упоредити, укупан скор смо поделили бројем ајтема који одређују фактор.

Табела 10: Израженост добијених фактора

	Н	Минимум	максимум	ас	Сд
Фактор1	302	1.20	5.00	3.28	.673
Фактор2	302	1.00	5.00	4.03	.603
Фактор3	302	1.00	5.00	4.12	.874

Иако су разлике у аритметичким срединама мале, може се рећи да је фактор кога одређују позитивни ставови о Ромима најизраженији. Овај фактор се односи на позитивне квалитете Рома, на њихову непосредност и музикалност. Други фактор по изражености је Фактор 2 који се односи на емпатију и разумевање Рома. Најмању израженост има Фактор број 1 кога одређују негативна мишљења о Ромима.

Свакако треба нагласити да су резултати овог истраживања добијени на случајном узорку студената три департмана Филозофског факултета и студената Медицинског факултета Универзитета у Нишу. Због тога резултате не би требало генерализовати, већ тестирати на репрезентативном узорку студената свих факултета Универзитета у Нишу, што је, имајући у виду индикативност резултата, и препорука будућим истраживачима .

Могућност превазилажења стереотипа и социјалне дистанце према Ромима

Анализирајући резултате истраживања тражили смо могућности за превазилажење стереотипа и социјалне дистанце према Ромима. Факторска структура стереотипа о Ромима, степен изражености појединих фактора, разлика у добијеним и очекиваним фреквенцијама у погледу степена познавања Рома

и жеље да се боље упознају, указују на неке смернице рада на смањењу социјалне дистанце и стереотипа.

Проблем смањења социјалне дистанце и стереотипа међу етничким групама био је предмет интересовања више истраживача. Гордон Олпорт (Allport 1954) је изнео контакт хипотезу којом образлаже да контакт између група доприноси смањењу социјалне дистанце и предрасуда. На основу ове Олпортове хипотезе доношене су одлуке и предузимане акције интегрисања група међу којима постоји дистанца или сукоб. Олпорт сматра да кроз одговарајући контакт између група, који омогућава да се чланови група боље упознају, постану свесни квалитета припадника друге групе, упознају њихов начин живота и проблеме, може доћи до бољег разумевања и смањења социјалне дистанце и предрасуда. Уосталом, како Елингтон (Ethington 1977) каже, социјална дистанца је стање свести. Петигру (Pettigrew 1998) анализирајући Олпортову контакт хипотезу, потенцира услове за оптимални интергрупни контакт. То су: 1. једнак статус група унутар социјалне ситуације у оквиру које се одвија контакт, 2. заједнички циљеви, 3. успостављање интергрупне сарадње и 4. подршка од стране ауторитета.

Томас Петигру и Линда Троп (Pettigrew & Tropp 2006) бавили су се мета-анализом ефекта интергрупног контакта на предрасуде код деце и адолесцената, у оквиру које су анализирали 515 радова. Резултати су показали да интергрупни контакти значајно редукују предрасуде. Исти аутори у оквиру истраживања (2008) под називом „Како интергрупни контакт редукује предрасуде? Мета аналитичко тестирање три медијатора“ („How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators“), утврдили су да су најзначајнији медијатори у смањењу предрасуда у оквиру интергрупне комуникације: 1. повећање знања о супротној групи, 2. смањење анксиозности у интергрупном контакту, 3. повећање емпатије и перспективе знања.

Резултати неких истраживања (Zervoulis, Lyons 2002) показују да контакт између етничких група доприноси смањењу међусобне дистанце и предрасуда. Такав је случај са Грцима који су били у контакту са муслиманима у Грчкој, што је допринело смањењу међусобно негативних ставова.

Аутори (Eller, Abrams 2002) наглашавају да није довољан само квантитет, већ да је врло битан квалитет контакта. Посебно је важно да контакт буде под једнаким условима, односно да у контакту буду равноправне све етничке групе између којих постоји дистанца.

У нашој средини је било настојања да се Роми приближе осталим етничким групама и интерагују са њима у школама и насељима. Налази показују (Францешко 2005) да ученици који имају свакодневни контакт са ромском децом показују нижи ниво социјалне дистанце према свим другим етничким групама у односу на оне ученике који немају контакта са ромском децом из чега Францешко закључује да контакт са мањинским групама (без обзира које су групе у питању) заиста смањује дистанцу не само према тим групама, него према свим мањинским групама.

Роми су социјално искључени, економски маргинализовани, смањена је њихова могућност друштвене акције, како истиче Миладиновић (2008). Социјална искљученост их онемогућава да учествују у грађанском животу, а тиме је могућност комуницирања са припадницима других етничких група смањена. Како онда смањити социјалну дистанцу и стереотипе о Ромима? Миладиновић нуди нека решења која подразумевају претходне кораке. Роми не могу бити укључени у друштвени живот ако живе изоловано у својим гетима. Физичка и просторна изолација води социјалној изолацији. Њихово повезивање са остатком друштва подразумева измештање из њихових изолованих насеља. Међутим, покушаји измештања Рома и смештање у насеља Срба, изазивали су често оштру реакцију грађана у чија суседства би могли да буду смештени Роми. Како Срби тако и припадници других етничких група одбијају да им Роми дођу у суседство, поготово ако се ради о већем броју Рома. Лакше се прихвата Ром појединац са својом породицом. Разлози су негативни стереотипи о Ромима, као носиоцима негативних особина и бојазан од њиховог начина живота, нехигијене, бављења криминалним пословима итд.

Закључак

Чињеница је да Роми живе у беди, незапослени и необразовани, физички сепарирани од већинског становништва у малама и махалама, што све скупа отежава њихову интеграцију са већинским становништвом и представља баријеру у превазилажењу социјалне дистанце. Ђорђевић (2004) полази од корена проблема – да би се прекинуо „зачарани ланац беде“, да би дошло до интеграције Рома у ширу друштвену заједницу, пре свега треба побољшати њихову економску ситуацију и притом деловати истовремено са три подручја: социо-економског, правно-политичког и поља културе и образовања. Резултати истраживања које је спровео Ђорђевић говоре да „изостаје већинска подршка“ предузимању позитивне дискриминације према Ромима. „Друштвени рад може усмерити неодлучне ка прихватању позитивне дискриминације. Она, премда није централна ни у једном предложеном моделу интеграције, јесте битна иницијална каписла, важан почетни корак на друму оснаживања ромске заједнице“ (Ђорђевић 2004: 195). Оснаживање ромске заједнице са више пунктова, допринело би побољшању статуса Рома, а тиме и смањењу социјалне дистанце према њима, а „актере измене неповољног положаја Рома сачињава тролист, тј. препоручује се чврсто и складно деловање самих Рома, већинске заједнице и државе“ (Ђорђевић 2004а: 117).

Тодоровић (2007) говори о мерама које треба да обезбеде правни оквир за антидискриминациони статус Рома, а све треба да се предузме и надгледа са врха, од стране државе, доношењем највиших правних аката, почев од

Устава, законских и подзаконских аката до стратегија о примени закона и друштвених актера одговорних за примену закона, Даље истиче важну улогу друштвених институција: образовања, масовних медија, невладиног сектора, волонтерског рада. Посебна одговорност је на „носећим стубовим етноса“: академији, универзитету, цркви. Да све не би остало само празно слово на папиру, потребно је, како истиче Тодоровић, предузети низ конкретних акција: формирање комисија и тела за мисионарење међу Ромима, превођење Библије, школовање свештеничког кадра, превођење кључних богослужбених књига, богослужење на ромском језику.

Црква и верске заједнице су одговорне за брже укључивање Рома у друштво и „имају задатак да у својих најбројнијих верника усађују идеју религијског саживота с мањинским истоверницима или иноверницима. Тек би тада религијска толеранција постала узор за трпеливост и интеркултуралистичку праксу у осталим подсистемима друштва“ (Ђорђевић, 2007: 21).

Велика одговорност је на образовању. Садржаји школских и студијских програма требало би да инкорпорирају предмете и курсеве који би изучавали идентитет, порекло, обичаје, културно богатство, фолклор, обичаје, место и улогу Рома у друштву. У том смислу на Машинском факултету у Нишу извођен је изборни курс Социологија ромског идентитета, на магистарским студијама Алтернативне академске мреже у Београду изборни курс Роми у интеркултуралном окружењу, на Основним академским студијама Департмана за социологију Филозофског факултета у Нишу, предложен је предмет Увод у ромологију, а на мастер студијама истог департмана предмет Ромолошке студије. Аутор овог рада читајући садржај практичне наставе предмета Ромолошке студије, који обухвата теренска истраживања, посету и боравак у ромским махалама, пожелео је да посети ромску махалу, али је на своје велико изненађење, иако себе сматра особом без предрасуда и стереотипа према Ромима, осетио нелагодност и зебњу, чак и благ страх да боравак у махали не би био безбедан. То само говори о дубини наших предрасуда којих често нисмо ни свесни, као и о томе да је за њихово превазилажење потребан близак сусрет и дубље упознавање, при чему образовање представља добар пут. Таква образовна пракса водила би развоју интеркултурализма који подразумева да различите културе живе у интеракцији и да постоји узајамна заинтересованост, прихватање и поштовање (Гошовић и др. 2012). За сада већинско становништво живи са Ромима мултикултурално – једни поред других. Интеркултурално је виши квалитет. Интеркултурализам подразумева постојање интеркултуралне осетљивости (Bennett 1993) што значи да се уочавају, а не поричу разлике између етничких група, и да се разлике разумеју и прихватају, што даље води бољој интеркултуралној комуникацији. Барна (1998) је издвојио шест каменова спотицања у интеркултуралној комуникацији 1. претпостављене сличности које могу бити извор изненађења и непријатности, преко 2. коришћења различитих језика и стилова комуникације, 3. погрешне интерпретације

невербалних порука, 4. претпоставке (преконцепције) и стереотипи су четврти камен, 5. тенденције да вреднујемо и 6. анксиозности и тензије у комуникацији.

Школа и образовање имају важну улогу у развијању интеркултуралне осетљивости и компетентности. Интеркултурална компетентност (Berthoin-Atal, Friedman 2003) је способност да се препознају и користе културне разлике као један од ресурса за учење и даљи развој. Културолошку и етничку различитост треба прихватати као предност – што се људи више разликују, то могу више да науче једни од других. Битно је да постоји претходни услов, а то је узајамно поштовање и радозналост.

Значајна улога у превазилажењу социјалне дистанце је на Српској академији науке и уметности која је основала Комисију за проучавање живота и обичаја Рома (Тодоровић 2007), као и делатности Нишке ромолошке школе чију особеност истиче Илона Томова, познати бугарски ромолог. „У таквој ситуацији, предстаници Нишке ромолошке школе су преузели на себе, као своју грађанску одговорност обавезу, улогу нарочитог гласноговорника и лобисте ове етничке заједнице“ (према Ђорђевић 2010: 405).

Анализом 30 000 медијских текстова написаних о Ромима у периоду од 2003. до 2012. године, медијски експерт Даница Лабан¹² установила је да се о Ромима до 2008. године, углавном писало у негативном контексту. Такође, истакла је да се у извештајима из рубрике црне хроника „непотребно истиче национална припадност Рома“. У репортажама су „ромска деца увек мусава, боса и траже цигарете“ што, како је оценила Лабан, ствара негативну слику о свим припадницима ромске заједнице. Сувишно је рећи да такав начин извештавања води развијању стереотипа и социјалној дистанци. Мало се пише о припадницима ромске заједнице у позитивном контексту, о оним примерима који су завршили школу, факултете, који успешно обављају своје професије, о њиховој култури, музикалности.

Евидентно је да могућности и путева за смањење стереотипа и социјалне дистанце према Ромима има. Неки кораци су предузети, али предстоји још много корака на путу превазилажења социјалне дистанце према Ромима. Оно што је сигурно, то је да пут постоји. Посебну улогу на том путу имају млади образовани људи који заузимају и у будућности ће заузимати важне друштвене позиције, чије одлуке и делање треба да буду без предрасуда и стереотипа и да воде социјалном приближавању Рома и осталих етничких група. Када би сви друштвени актери били доследни „суспредице би се стереотипије и предрасуде, умањила социјална дистанца и загубила стигматизација сваке врсте, а Роми би – интегришући се без асимилације и чувајући културни идентитет – освојили живот достојан човека“ (Ђорђевић, 2007: 22).

¹² http://www.mc.rs/upload/documents/izvestaji/2013/Medijska_analiza.pdf

Литература

- Allport, G. (1954) *The nature of Prejudice*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Barna, L. (1998) „Stumbling Blocks in Intercultural Communication“ in Bennett, M. J. (ed.) *Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Bennett, M. (1993) Towards Ethnorelativism: „A Developmental Model of Intercultural Sensitivity“ in Paige R. M. (ed.) *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Berthoin-Antal, V. Friedman (2003) *Negotiating Reality as an Approach to Intercultural Competence*, Discussion Paper SPIII 200–101. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Biro, M., Logar-Đurić, S., Bogosavljević, S. (2000) „Politički uticaj provladinih i nezavisnih televizija u Srbiji“. *Nova srpska politička misao*, 1–2: 227–242.
- Biro, M., Mihić, V., Milin, P., Logar, S. (2002) „Did socio-political changes in Serbia changed the level of authoritarianism and ethnocentrism of citizens?“ *Psihologija*, Vol. 35, br. 1–2, 7–47.
- Biro, M. (2002) „Srpski etnocentrizam pre i posle 5. oktobra“. *Nova srpska politička misao (Posebno izdanje – Etnički stereotipi)* 9 (3).
- Bogardus, E. (1925a) „Social Distance and Its Origins“, *Journal of Applied Sociology* 9: 216–226.
- Bogardus, E. (1925b) „Measuring Social Distances“, *Journal of Applied Sociology* 9: 299–308.
- Bogardus, E. (1933) „A Social Distance Scale“, *Sociology and Social Research* 17: 265–271.
- Gošović, P. Mrše, S., Jerotijević, M., Petrović, D., Tomić, V. (2012) *Vodic za unapredjenje interkulturalnog obrazovanja*. Beograd: Fondacija za otvoreno društvo Srbije.
- Dvornikovic, V. (1939) *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Kosmos, Geca Kon, A.A.
- Đorđević, D. (2004) Pozadinske pretpostavke integracije Roma, *Teme* 28(3):189–202
- Đorđević, D. (prir.) (2004a) *Romi od zaboravljene do manjine u usponu*, Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- Đorđević, D. (2007) Predgovor u *Društvena udaljenost od Roma (Etničko-religijski okvir)*, Todorović, D. Niš/Novi Sad: Stylos.
- Đorđević, D. (2010) *Na konju s laptopom u bisagama*. Niš/Novi Sad: Mašinski fakultet Univerziteta u Nišu, Prometej.
- Đurović, B. (2004) „Diskriminacija i socijalno-etnička distanca: slučaj Roma u Srbiji“ u *Romi od zaboravljene do manjine u usponu* (prir. D. Đorđević). Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- Eller, A., Abrams, D. (2002) “Intergroup contact in schools: The roles of class identification and levels of categorisation” in *Book of Abstracts* British Psychological Society’s Social Psychology Section Conference (Huddersfield, UK, 11-13 September) .

- Ethington, P. (1997) "The Intellectual Construction of «Social Distance»: Toward a Recovery of Georg Simmel's Social Geometry". *Gybergeo*, No 30.
- Francesco, M., Mihic, V., Kajon, J. (2005) „Socijalna distanca i stereotipi o Romima kod dece novosadskih osnovnih škola“, *Psihologija*, Vol.39 (2) :167–182.
- Kuzmanović, B. (1994) „Socijalna distanca prema pojedinim nacijama (etnička distanca)“, u: Lazić, M. (ur.): *Razaranje društva*. Beograd: "Filip Višnjić".
- Mihic, V., Mihic, I. (2003) Poznajem, prihvatam, poštujem - istraživanje etničke distance kod dece i njihovih roditelja. *Psihologija*, Vol. 36 (2): 167–182.
- Miladinović, S. (2008) Etnička i socijalna distance prema Romima, *Sociološki pregled XLII* (3):417–437.
- Pantić, D. (1987) *Nacionalna svest mladih u Srbiji*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Beograd.
- Park, R. (1924) "The Concept of Social Distance. *Journal of Applied Sociology*, VIII: 339–44.
- Pettigrew, T. (1998) Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology* Vol. 49: 65–85.
- Pettigrew, T. and Tropp, L. (2006) "A meta-analytic test of intergroup contact theory". *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5):751–783.
- Pettigrew, T. and Tropp, L. (2008) "How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators". *European Journal of Social Psychology* 38(6): 922–934.
- Popadić, D. i Biro B. (1999) Autostereotipi i heterostereotipi Srba u Srbiji, *Nova srpska politička misao*, VI, 1–2.
- Posavec, K., (2000) Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Evropi – od izгона do integracije. *Društvena istraživanja* 2–3: 229–250.
- Ristović, M.(1996) "Slika neprijatelja: Srpske teme u berlinskom satiričnom časopisu "Kladderadatsch" 1914 - 1915. *Godišnjak za društvenu istoriju*, br. 1–2.
- Rot, N. (1977) *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Todorović, D. (2007) *Društvena udaljenost od Roma (Etničko-religijski okvir)*. Niš/Novi Sad: Stylos.
- Turjačanin, V., Čekrljija, Đ., Powell, S. i Butollo, W. (2002) "Etničke distance i etnički stereotipi studenata psihologije u Banjaluci i Sarajevu". Saopštenje na 8. naučnom skupu "Empirijska istraživanja u psihologiji" Beograd: *Knjiga rezimea..*
- Šlezak, H., Šakaja, L. (2012) „Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima“, *Hrvatski geografski glasnik LXXIV*(1): 91–109.
- Zervoulis, K., Lyons, E. (2002) "Predicting ingroup favouritism and outgroup derogation in a multicultural context: The effects of history representations, group identification, collective self-esteem and intergroup contact". British Psychological Society's Social Psychology Section Conference (Huddersfield, UK, 11-13 September), *Book of Abstracts*.
- http://www.mc.rs/upload/documents/izvestaji/2013/Medijska_analiza.pdf

Zorica Marković
Jasmina Nedeljković

SOCIAL DISTANCE, YOUNG PEOPLE STEREOTYPES OF ROMA PEOPLE AND POSSIBILITIES OF OVERCOMING

Abstract: The paper deals with studying of social distance and young people stereotypes of Roma people and possibility to overcome that. The study was conducted on a sample of 302 students coming from different faculties of the University of Nis. Regarding instruments, we used Bogardus Social Distance Scale and questionnaire designed for the study needs. The questionnaire consists of 11 items, of which 9 are related to stereotypes about Roma, one item relates to the degree of knowledge of Roma and one item to desire for better knowing the Roma. The results show that social distance towards Roma is bigger than theoretical mean value of Bogardus test. The greatest social distance exists in relation to marriage with a member of the Roma community. No difference was found in social distance towards Roma with regard to level of knowledge of the Roma. Also, no difference was found in assessment of Roma on the list of stereotypes of Roma regarding level of knowledge of the Roma. There is no connection between desire to learn more about Roma and already existing level of knowledge of the Roma. At one end of the continuum is one-third of respondents who wants to get to know Roma better and at the other extreme, there is only one-sixth of respondents who would not want to know them better. Using the factor analysis of stereotypes, three factors were identified. The first factor points to negative relation towards Roma, while the second and third have positive connotation, the second indicates empathy and understanding of the Roma, and the third points to recognition positive qualities –musicality, spontaneity, which is also the most prominent factor. Factor structure of stereotypes about Roma and number of respondents who want to get to know Roma better point to the area within which certain activities may be undertaken in order to eliminate stereotypes and social distance towards Roma, and that is contact between Roma and members of other ethnic groups, joint activities within which Roma would have opportunity to demonstrate personal qualities, and then continuous intercultural education and representation of Roma in positive connotation in media reports, citing examples of those Roma who have achieved some results, who attend school regularly, who graduated from faculties, who are professionally successful, etc.

Key words: Roma, students, social distance, stereotypes, overcoming.